

трагедії, скільки героїчна історія творчого успіху, перемоги інтелекту над обставинами, духу над матерією. „В цій героїчній напруженні, в цій перемозі над скорбним і маловірним духом, над життєвими обставинами і добою — і полягає та величність Франка, в якій тепер не сумнівається, здається, ніхто і яка не дозволить, хоч би як змінились умови нашого життя, забути його як поета“, — стверджував ще 1925 р. Микола Зеров⁷.

Настав час українську історію й культуру розглядати не в парадигмі поразки, а в *парадигмі успіху* (перемоги). Попри песимістичні настрої, нав'язані бездумними, а часом і злочинними іграми духовних пігмеїв і геростратів, треба нарешті змінити оптику і, поглянувши в дзеркало свого минулого, побачити там не жалісливу жертву хронічного програшу, а певну себе, вповні сформовану й зреалізовану творчу особистість, якій є чим пишатися і яка знає, що робити далі. Тільки так можна відкрити перед собою вікно майбутнього, а не навки причинити віко історичної домовини.

Перефразовуючи В. Винниченка, стверджуємо: прийшов час читати історію без брому. І насамперед — читати Франка.

Пізнавати Франка для нас, українців, означає пізнавати себе, своє минуле і своє майбутнє. Адже Франко — за його власною поетичною формулою — „пролог, не епілог“. Це не лише славна минавшина України, а її жива сучасність та шлях у гідну будучність. Його колосальна спадщина — не архів і не музей, а відкритий простір інтелектуального пошуку та національного самоствердження „у народів вольних колі“.

Іван Франко — це прообраз нової, духовно, інтелектуально й політично незалежної України.

України, яка має ґрунтовну європейську освіту, а проте не забуває свого коріння.

України, яка вільно розмовляє багатьма чужими мовами, а проте найбільше любить і шанує свою, рідну.

України, яка не декларує себе „найпрацьовитішою нацією у світі“ та не висуває претензій на власну винятковість, а наполегливою, розумною й доцільною працею утверджує свою самобутність та самостійність, щоденно зміцнює свій добробут та захищає свою гідність і свободу.

Будьмо відверті: таку Україну нам ще тільки належить створити.

Якщо ми її створимо, — це буде найкращим пам'ятником Франкові.

Богдан ТИХОЛОЗ

Плакат Міжнародного наукового конгресу, присвяченого 150-річчю від народження І. Франка. Львів, 2006 р.

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ІМ. ШЕВЧЕНКА ЯК СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ ПРОЄКТ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО

Для українських діячів, що засновували НТШ, Товариство було не лише науковою інституцією, а передусім інтелектуальною лабораторією, яка мала обґрунтувати прагнення еліти політичної окремішності¹. Львівські народівці і київські громадівці вбачали в НТШ прообраз Української академії наук. Для них академія мислилася як локомотив національного відродження: саме такими були спочатку наукові товариства, а згодом польська, чеська, сербська та хорватська академії наук, що діяли в межах Австро-Угорської імперії. Для М. Грушевського як того, що реалізовував і

розвивав задуми О. Кониського й В. Антоновича, академія наук не мала бути установою, де наука плекалась би задля самої науки. Важливим був саме гуманітарний сектор дисциплін, які мали завідчити історичну, філологічну, етнографічну й філософську підставовість українських претензій на самостійність.

З 1894 р., від часу свого переїзду до Львова, М. Грушевському довелося зіткнутися з явищем „партійности“ в НТШ. Будучи структурою народівців, Товариство не сприймало як союзників радикалів І. Франка² і М. Павлика. Так само до НТШ

⁷ Зеров М. Франко-поет // Зеров М. Твори: В 2 т.— К., 1990.— Т. 2: Історико-літературні та літературознавчі праці.— С. 491.

¹ Про суспільно-політичну функцію НТШ писали вже перші дослідники Товариства: Гнатюк В. Наукове товариство ім. Шевченка у Львові. З нагоди 50-літньої річниці його заснування. 1873—1923 // Літературно-науковий вісник (далі — ЛНВ).— Львів, 1925.— Кн. I—XI; Дорошенко В. Огнище української науки.— Нью-Йорк, 1951; Винар Л. Михайло Грушевський і Наукове товариство ім. Тараса Шевченка. 1892—1930.— Мюнхен, 1970. Див. також: Плохій С. Великий переділ. Незвичайна історія Михайла Грушевського.— К., 2011.

² Однією з причин, що О. Барвінський не протегував І. Франкові під час обрання на кафедру української літератури Львівського університету, була належність останнього до Радикальної партії, яка послідовно поборювала НТШ і критикувала народівців — творців Товариства. Див.: Центральний державний історичний архів України у

ставився і Михайло Драгоманов³, який критикував його не так за невдалу наукову працю, як за речництво політичних інтересів народолюбів. М. Грушевський відразу намагався Товариство унезалежнити від партійності, поставити над вузькою доцільністю хвиливого політичного моменту. Його обрання головою НТШ збіглося з переорієнтацією на осіб із соціалістичним способом мислення, таких як І. Франко, М. Павлик, О. Терлецький, В. Охримович, В. Будзиновський, Л. Ганкевич та ін. Перебудовуючи Товариство, М. Грушевський одночасно змінював і політичний ландшафт українсько-галицької політики. Включення до Президії (Виділу) НТШ І. Франка, В. Гнатюка, С. Томашівського та інших майже збіглося з часом утворення (1899) на ґрунті спілки народолюбів і радикалів нової партійної сили — Української національно-демократичної партії (УНДП). Цікаво, що залучення на свій бік І. Франка як науковця супроводжувалося обмеженням його активності як реального політика⁴.

Через М. Грушевського як голову НТШ відповідало на всі суспільно-політичні виклики модерного часу: Товариство брало активну участь в інтелектуальних війнах за історію, симетрично реагувало на спроби інших народів залучити українців на підтримку своїх мобілізаційних національних проєктів. НТШ виявилось однією з небагатьох українських інституцій, що виступала активною стороною у „війнах ювілеїв“, які стали частиною боротьби М. Грушевського і Товариства за формування національної історичної пам'яті⁵. Це виявилось у такому:

Mykhailo Hrushevskyi

1. 1898 р. НТШ відзначався 100-літній ювілей першого видання „Енеїди“ (1898)⁶ і вшановувалась пам'ять першого національного українського письменника І. Котляревського — на противагу сторічним ювілеям національних поетів, російського О. Пушкіна (1899) та польського А. Міцкевича (1898). Російські і польські суспільні діячі пропонували українцям сприймати „своїми“ О. Пушкіна для Східної і Центральної України, а А. Міцкевича „спільним“ для поляків і українців Західної й Правобережної України.

2. Сторіччя від народження батька чеської історіографії Ф. Палацького перетворилося на святкування офіційного слов'янофільства з пан-російським ухилом. Оскільки українців на це свято не було запрошено як делегацію, то НТШ під тиском М. Грушевського вирішило не брати участі у святкуваннях⁷.

3. На 1898 р. припало 250-річчя початку Хмельниччини, тож М. Грушевський у популярних брошурах про козацького гетьмана спробував визначити місце цього історичного діяча у визвольній боротьбі українського народу середини XVII ст.⁸

4. 1898 р. відзначено ще один ювілей — 25-річчя літературної діяльності І. Франка. Навряд чи це було простим збігом обставин: М. Грушевський займав як новий (від 1897 р.) голова НТШ активну позицію у суспільній боротьбі за історію, і в його науково-організаційних планах І. Франко був ключовою фігурою.

5. 1899 р. НТШ відмовилося брати участь в XI Київському археологічному з'їзді через неможли-

Києві (далі — ЦДІА України у Києві), ф. 1235, оп. 1, спр. 335, с. 1—4 (лист О. Барвінського до М. Грушевського від 24 лютого 1894 р.).

³ На збори 11 травня 1893 р. з приводу перетворення Товариства ім. Шевченка на Наукове М. Драгоманов зреагував вкрай негативно. В журналі „Народ“ він „дав собі повну волю, щоб „достойно повітати“ нове товариство і при сій нагоді, — писав О. Барвінський, — вилив всю жовч на русинів народолюбів і „Товариство ім. Шевченка“ задля того, що на чолі сего товариства стоїть посол Барвінський. Накинувшись з мокрим рядом на народолюбів, котрі, на його погляд, „скрізь лежать перешкодою для праці, дійсно корисної для народу, для поступу“ [...] Професор Драгоманів накликає українських учених, щоб пішли за його приводом і так як він, діставши поклик вступити в члени „Товариства ім. Шевченка“, відповіли, що не можуть прийняти сеї чести“ (Барвінський О. Спомини з мого життя. — Нью-Йорк; Київ, 2009. — Т. II. — Ч. 3—4. — С. 424).

⁴ Докладніше див.: Гирич І. Михайло Грушевський та Іван Франко: громадське і приватне // Франкознавчі студії. Збірник наукових праць. — Дрогобич, 2007. — Вип. 4. — С. 590—643.

⁵ Гирич І. Концептуальні проблеми історії України. — Тернопіль, 2011. — С. 56—100.

⁶ Грушевський М. Для ювілею Івана Котляревського. Desiderata // Записки Наукового товариства ім. Шевченка (далі — Записки НТШ). — Львів, 1893. — Т. II. — С. 147—161; його ж. Українсько-руське літературне відродження в історичному розвої українсько-руського народу // ЛНВ. — 1898. — Т. IV, кн. XII. — С. 75—81.

⁷ Уже в перше десятиріччя XX ст. М. Грушевський так само гостро критикував офіційне слов'янофільство через спробу чехів (Карела Крамаржа) створити союз з російськими великодержавними колами задля поборолення українського національно-визвольного руху (Грушевський М. На українські теми: Українство і всеслов'янство // Грушевський М. Твори: У 50 т. — Львів, 2005. — Т. 2. — С. 66—72, 508—510; його ж. На українські теми: в слов'янських обіймах... // Там само. — С. 189—198, 530—532).

⁸ Грушевський М. Примітки до історії козаччини з поводу книжки: Бесіди про часи козацькі на Україні. — Чернівці, 1898. — 159 с. // Записки НТШ. — Львів, 1898. — Т. XXII, кн. II. — С. 1—14; його ж. Хмельницький і Хмельниччина. Історичний ескіз // Там само. — Т. XXIII, кн. III. — С. 1—30.

вість виступати на науковому форумі українською мовою⁹. Запрошені НТШівці могли виголосити доповіді російською, німецькою або польською мовами, однак М. Грушевський послідовно проводив у житті принцип: позаяк Товариство позиціонує себе представником саме української науки, виступи (та й ще у Києві) мусять бути обов'язково виголошені українською мовою.

6. НТШ під керівництвом М. Грушевського втрутилося в розігрування політичної карти про перемогу російської зброї під Полтавою 1709 р. Намагаючись випередити гучні святкування та пом'якшити ідеологічні наслідки 200-річчя перемоги Петра I, М. Грушевський запропонував відсвяткувати 1908 р. альтернативний ювілей — 200-річчя шведсько-українського союзу між І. Мазепою і Карлом XII. Таким чином, він прагнув легітимізувати право українців шукати союзників проти Російської держави і право виходу українських земель зі складу Росії¹⁰.

7. 1909 р. НТШ спільно з Українським науковим товариством відгукнулося на 100-річчя від народження М. Гоголя. Саме М. Грушевський одним із перших трактував М. Гоголя як українського письменника, який писав російською мовою¹¹, що нині стало аксіоматичним поглядом на його творчість. Тоді ж російські ліберальні і чорносо-тенні організації розглядали М. Гоголя як етнічного українця, але політичного росіянина, та пропонували його по-стать як зразок тодішньому політичному українству. М. Грушевський відкидав тезу про „двоєдушність“ М. Гоголя, твердячи, що той цілком належить українській культурі й ментальності на стадії зародження національно-визвольного руху.

Товариство брало участь, передусім через діяльність свого голови, в громадсько-політичному житті підросійської України, зокрема працювало над скасуванням Емського указу 1876 р.¹² Саме голова НТШ через О. Лотоцького в Петербурзі зав'язав контакти з поступовими російськими діячами кадетського спрямування в Петербурзькій

академії наук і домогся визнання української мови окремою від російської (не наріччям). Це стало підставою для дозволу українського друку в підросійській Україні, а також запровадження тут НТШівського (желехівського) правопису замість т. зв. ярижки.

Від початку роботи Державної Думи М. Грушевський як відпоручник легальної наукової інституції на запрошення петербурзьких українців відвідав Петербург і провів консультаційну діяльність української фракції Думи, ставши одним з її творців. Очолюючи НТШ, він мав можливість брати пасивну участь у засіданнях Думи, зустрічатися з послами від України, вести перемовини з ними, співпрацювати з „Українським вісником“ тощо¹³. Видання НТШ ставали тими друкованими органами, які виховували автономістичні почування думських послів. Це спонукало М. Грушевського до написання такої праці, як „Освобождение России и украинский вопрос“¹⁴.

НТШ завдяки М. Грушевському виконувало функцію партійного осередку для суспільного життя як Галицької, так і Великої України. Це робилося засобами науки, культурологічно, а не через безпосередню партійну діяльність. М. Грушевський був проти партійної виключності націонал-демократів галичан або радикал-демократів

наддніпрянців, яких він представляв до 1917 р. Голова НТШ підтримував матеріально РУПівців, соціалістів, соціал-демократів, анархістів і соціалістів-революціонерів, влаштовуючи на роботу в НТШ. Таким чином, він омолоджував суспільні кадри і відсвіжував суспільні настрої НТШ, не давав їм консервуватися. Завдяки цьому молодь починала ставити національний інтерес вище за доктринерську класову боротьбу. Так, член РУП В. Дорошенко став директором НТШівської бібліотеки і визначним бібліографом та істориком визвольного руху; О. Назаріїв працював у музеї НТШ та інших його структурах; В. Козловський очолював львівську філію „Літературно-наукового

Будинок НТШ, придбаний Товариством 1898 р. Львів, вул. Чарнецького, 26 (тепер — Винниченка)

⁹ Перипетії реакції М. Грушевського на поведінку росіян-організаторів з'їзду можна простежити за листуванням голови НТШ з членом організаційного комітету В. Антоновичем (Листи В. Антоновича до М. Грушевського // Український історик (Нью-Йорк; Торонто; Київ; Львів; Мюнхен).— 1991—1992.— Ч. 3—4, 1—4 (110—115).— С. 396—411.

¹⁰ Грушевський М. Шведсько-український союз 1708 р. // Записки НТШ.— Львів, 1909.— Т. ХСІІ, кн. VI.— С. 7—20. Ця стаття вийшла також окремим відбитком.

¹¹ Грушевський М. Ювілей Миколи Гоголя // Грушевський М. Твори: У 50 т.— Т. 2.— С. 378—381, 577—578. Наприкінці статті вміщений уривок із листа М. Гоголя до М. Максимовича, який стосувався належності Києва до України, а не Московії: „Він нащ, він не їх!“

¹² Лотоцький О. Сторінки минулого.— Варшава, 1933.— Част. 2.— С. 327—381.

¹³ Про консультаційну діяльність українців Петербурга в 1905—1907 рр. можна довідатися з листування М. Грушевського з О. Лотоцьким (ЦДІА України у Києві, ф. 1235, оп. 1, спр. 613).

¹⁴ Грушевський М. Визволення Росії і українське питання // Грушевський М. Твори: У 50 т.— 2002.— Т. 1.— С. 383—544.

вістника“; А. Жук працював у Централі українських кооперативів; анархіст М. Лозинський був провідним публіцистом і політологом, оглядачем громадського життя в Галичині для всіх періодичних видань М. Грушевського, передусім ЛНВ, есер М. Залізник теж працював у різних структурах НТШ, йому М. Грушевський доручав рецензування суспільно-політичної літератури в „Записках НТШ“ та ЛНВ, а також перекладав суспільствознавчі книжки для ЛНВ та Видавничої спілки.

Саме політичний підтекст став основою конфлікту в НТШ 1913 р., що призвело до резигнації М. Грушевського та закінчення львівського періоду його життя. Це спостерігалось й раніше під час Загальних зборів НТШ у 1897, 1901, 1904 рр. Контроверсії з приводу керування М. Грушевським Товариством ніколи не були внутрішньою справою НТШ. Адже за статутом Товариства брати участь в голосуванні мали лише дійсні його члени, до числа яких належали всі визначні політики Національно-демократичної партії, члени Галицького сейму і члени української репрезентації в Австрійському парламенті. Головними противниками М. Грушевського були не так внутрішні опоненти, як голова націонал-демократів К. Левицький. Причиною невдоволення партійних лідерів галицьких українців було те, що М. Грушевський 1904 р. вийшов з УНДП і протиставив їй власну політику¹⁵, звинувачуючи членів партії в продовженні опортуністичної щодо поляків у Галичині політики та нехтуванні соборницькими ідеями.

НТШ треба розглядати як осередок дії і продукування концептуальних підходів ідеї соборности українських земель. Сама думка про галицький П'ємонт мала своє матеріальне втілення саме передусім в НТШ — загальноукраїнській інституції. Спільна мова, література, наука для Західної і Східної України мали плекатися головно в Товаристві, спільній інституції галицьких і наддніпрянських науковців. На початках НТШ матеріально забезпечували українці з Великої України, а керували ним галицькі науковці, однак науковий

провід мали київські вчені. Обіймання новоствореної кафедри української історії В. Антоновичем мало відбуватися паралельно з обранням його на голову НТШ. Львівський університет був польською інституцією, а національна наука могла розвиватися тільки в українській установі, якою було властиво НТШ. Тому обрання М. Грушевського 1897 р. головою НТШ було підготовлене самою ідеологією Товариства, закладеною ще в 1873 та 1892 рр.

НТШ як всеукраїнську установу сприймали й усі свідомі українці підросійської України. Є. Чикаленко на прохання М. Грушевського фінансував будівництво Академічного дому. Хоч жили там передусім галичани, але загальне керівництво справами вів М. Грушевський. О. Кониський заповів свій архів і бібліотеку НТШ як майбутній всеукраїнській Академії наук. Товариство мало цільові стипендії: гроші давали наддніпрянці Д. Мордовець, Є. Чикаленко, О. Кониський, М. Грушевський, М. Тишкевич. Музесві НТШ пересилав мистецькі й археологічні предмети директор Київського міського художньо-промислового і наукового музею М. Біляшівський.

Соборницьке мислення М. Грушевський прищеплював своїм учням, усі вони стали соборниками. На їхню ідеологічну витримку сподівався М. Грушевський, коли відряджав І. Джиджору та І. Кревецького працювати редакторами

ЛНВ у Київ¹⁶. І в сенсі соборницьких інтенцій у Києві вони виявилися твердішими за групу С. Єфремова й Б. Грінченка¹⁷. С. Томашівський залишався таким лише до початку революції 1917 р. на Наддніпрянщині.

М. Грушевський у Товаристві виконував культурну програму лідерів „Київської громади“ В. Антоновича¹⁸ та О. Кониського зі збільшення кадрів нової інтелігенції, яка б вже не вважала себе частиною імперської російської або польської інтелігенції, а усвідомлювала свою культурну окремішність. Ця інтелігенція мала готувати широкий загаль людности до політичної окремішности.

Будинок НТШ, придбаний Товариством 1912 р.
Львів, вул. Чарнецького, 24 (тепер — Винниченка). Сучасне фото

¹⁵ Гирич І. Михайло Грушевський в 1904—1905 роках // Український історик.— 2007—2008.— Ч. 3—4 (175—176), 1—2 (177—178).— С. 200—235.

¹⁶ Панькова С., Пришляк В. Михайло Грушевський та Іван Джиджора: учитель і учень у світлі взаємного листування // Листування Михайла Грушевського. Листування М. Грушевського та І. Джиджори / Упоряд. С. Панькова, В. Пришляк.— Київ; Нью-Йорк; Париж; Львів; Торонто, 2008.— Т. 4.— С. 11—56.

¹⁷ Про позицію С. Єфремова в наддніпрянському політичному русі див.: Гирич І. Сергій Єфремов — лідер наддніпрянського народництва // Історія в школах України.— К., 2005.— № 3.— С. 43—47.

¹⁸ Див.: Гирич І. М. Грушевський та В. Антонович: творчі контакти та суспільно-політичні погляди // Академія пам'яті проф. В. Антоновича.— К., 1994.— С. 133—160; його ж. В. Антонович — будівничий історіософських засад нової України // Третя академія пам'яті проф. В. Антоновича.— К., 1996.— С. 28—35; його ж. Володимир Антонович — будівничий філософських засад нової України // Історія в школах України.— 2004.— № 1.— С. 47—49; його ж. Володимир Антонович — автор концепту Нової України // Дивослово.— 2008.— Ч. 3 (612): берез.— С. 59—62.

Школу істориків М. Грушевського у Львові, яка формувалася навколо Історично-філософської секції НТШ, треба сприймати не лише як суто наукову, але і як школу громадських лідерів. І. Дзиджора та І. Кривецький були істориками, вони також публікувалися в ЛНВ. І. Дзиджора активно друкувався на суспільні теми в „Раді“. На сторінках преси висвітлював політичний концептуалізм С. Томашівський. М. Кордуба як культурний референт співпрацював у роки Першої світової війни зі Союзом визволення України, друкувався в його періодичному органі „Вісник СВУ“. Іван Крип'якевич також був задіяний у суспільно-політичні акції, писав перші шкільні підручники для ЗУНР, був близьким до політичної групи В. Липинського й А. Жука „Вільна Україна“ напередодні Першої світової війни. У часи визвольних змагань учні М. Грушевського працювали в державних органах ЗУНР.

НТШ під орудою М. Грушевського виробляло ціннісні категорії щодо українського минулого, творило галерею героїв і супротивників, інтерпретувало позитивні й негативні події, висувало відповідні орієнтири для шанування та ганьби. Низка таких трактувань та інтерпретацій стала класичною для сучасної української історіографії. Це, зокрема, тяглість чотирьох головних періодів української історії — України-Руси князівської, литовсько-польської, козацької, нової (XIX—XX ст.); князівська Русь-Україна (IX—XIII ст.) є спадщиною передусім українського народу; причиною політичного занепаду України в XVI—XVII ст. став відхід еліти від культурної української окремішності та злиття з польсько-литовською елітою; народ є носієм національних ідеалів (теза народницької історіографії); Переяславська рада 1654 р. у жодному разі не була возз'єднанням України з Росією в єдину державу, а лише тимчасовим політичним союзом для спільної військової боротьби; козацька старшина стала новою українською елітою, а Гетьманщина — державою українського народу XVII—XVIII ст.; козацька еліта і гетьмани провадили послідовну й єдину політику, спрямовану на збереження автономності українських земель як у складі Росії; союз І. Мазепи зі Швецією був спробою здобути незалежність для України; Росія робила все можливе для нівеляції української автономії та повної інтеграції українських земель; негативне ставлення до царату та імператорів Петра I, Катерини II, Миколи I; пріоритет української мови як основи для культурного й політичного виокремлення українських земель наприкінці XIX—XX ст.;

Академічний дім, збудований Товариством у 1905 р.
Львів, вул. Супінського, 17 (тепер — Коцюбинського, 21)

спільність української історії для Східної і Західної України та відмова від розгляду української історії лише в межах Російської імперії; відхід від конфесійного чинника під час оцінки минулого й трактування Православну та Греко-католицьку як дві національні церкви українського народу.

НТШ було ініціатором загальноукраїнських культурних заходів. Найбільшими досягненнями Товариства в цій царині стали:

1. Мова видань НТШ виконувала функцію загально визнаної всеукраїнської літературної мови¹⁹. Публіцистичні видання Галичини до 1890-х рр. майже не доходили до Великої України і серйозного впливу на наддніпрянську інтелігенцію не мали. Натомість мову „Записок НТШ“, ЛНВ, окремих неперіодичних видань Товариства і, зрештою, „Історії України-Руси“ М. Грушевського інтелектуальна еліта Великої України оцінювала як всеукраїнську. Нею писали всі „молодоукраїнці“, хто вступив на стежку громадсько-суспільної праці

наприкінці XIX ст. (С. Єфремов, О. Лотоцький, В. Доманицький). І це при тому, що ця мова була для під російських українців занадто „галицькою“, бо творилася на основі „желехівського“ правопису, який став панівним в Галичині після впровадження в життя політики „Нової ери“ (1892). Особливо наддніпрянці не сприймали три його компоненти: 1) окреме написання частки *ся*; 2) м'яке *i(i)* з двома крапками („ма-

чок“, за влучним виразом Івана Нечужа-Левицького); 3) невживання апострофу. Зрештою, від цих рис правопису з метою його сприйняття Великою Україною відмовилися в 1920-х рр.

2. Товариство (передусім М. Грушевський) стимулювало появу загальноукраїнського літературного суспільно-політичного журналу ЛНВ. Часопис упродовж 1898—1914 рр. був найповажнішим форумом для всіх українських письменників, публіцистів, економістів тощо. Саме через ЛНВ поглиблювався вплив ідей соборності українських земель та єдиної мови і літератури.

3. НТШ чи не найбільше спричинилося до формування масової літератури для народу. Здійснювалось це через Видавничу спілку, що виникла як структура Товариства. Її завданням М. Грушевський вважав друк вивірених часом взірців української й перекладної всесвітньої літератури. Цим НТШ творило спільне культурне поле українства, працювало на культурне розмежування української зі сусідніми імперськими культурами.

4. Товариство було провідною інституцією в справі просвітньо-освітніх ініціатив українського громадянства, а М. Грушевський — одним з най-

¹⁹ Гирич І. Мова і правопис як політичні чинники національно-визвольного руху // Гирич І. Концептуальні проблеми історії України.— Тернопіль, 2011.— С. 34—39.

активніших суспільних діячів у царині творення українського приватного шкільництва — гімназій. НТШ брало участь у діяльності різноманітних педагогічних товариств, спонсорувало заснування гімназій в Коломиї, Рогатині та інших містах Галичини. М. Грушевський, С. Томашівський та інші були членами львівської „Просвіти”, залучались до її видавничої роботи.

5. М. Грушевський розглядав бібліотеку НТШ як національну бібліотеку всієї України²⁰. Під таким кутом зору відбувалася її комплектація: для неї жертвували свої книжкові зібрання визначні

Окремі видання НТШ до 1939 р.

українські вчені Наддніпрянщини О. Кониський, Володимир Лесевич та ін. Бібліотека Товариства нав'язала обмінні контакти з усіма бібліотеками світу, маніфестуючи цими книгообмінами існування та розвиток національної науки.

6. Завдяки М. Грушевському НТШ приділяло велику увагу національному образотворчому мистецтву як інтегральній частині окремішньої української культури. М. Грушевський брав активну

участь у „Товаристві прихильників української літератури і штуки у Львові”, допомагав у фінансуванні першого українського мистецького видання „Артистичний вісник”, що друкувався у Львові. Видатний митець І. Труш був членом НТШ, входив до найтіснішого кола співробітників М. Грушевського²¹ і на його замовлення створив галерею видатних культурних діячів України. Крім того, до праці у виданнях та інших проєктах НТШ були залучені В. Кричевський, Ф. Красицький, М. Жук, М. Бойчук. В. Кричевський графічно оздоблював більшу частину книжок М. Грушевського, споруджував будинок вченого у Києві в українському стилі задля виховання культурних смаків мешканців столиці.

7. При НТШ М. Грушевський пробував створити Національний всеукраїнський музей — паралельний з Національним музеєм, який організовував Митрополит А. Шептицький. В ньому нагромаджувались художні колекції й археологічні збірки та історичні пам'ятки не лише галицького, але й загальноукраїнського походження.

8. НТШ спричинилося до популяризації у світі народного ужиткового мистецтва. Саме завдяки М. Грушевському були проведені в 1905 р. виставка творів гуцульського мистецтва та виставка народних митців у Коломиї.

НТШ стало не лише *de facto* Українською академією наук. Для українців у часи відсутності структурованого громадського політичного життя Товариство виконувало функцію своєрідного центру освіти, мистецтва і культури, беручись за ті завдання й проблеми, які зазвичай розв'язують державні інституції. Завдяки енергії та громадській активності М. Грушевського НТШ стало лабораторією національно-політичної думки, представником українського народу в контактах з політичними чинниками інших держав і народів.

Після того, як М. Грушевський перестав очолювати НТШ, Товариство перетворилося більшою мірою на наукову інституцію регіонального характеру. Чинники української галицької політики розглядали М. Грушевського не лише лідером національної науки, але й політичним діячем. Політична репрезентація намагалася його залучити в Тісніший народний комітет УНДП і зробити провідником галицької політики, але від такої перспективи М. Грушевський відмовився, проте не відмовився від ролі незалежного політика по обидва боки Збруча. Успіх Товариства в сенсі його науково-організаційного і фінансового становища був можливий завдяки харизмі М. Грушевського й концентрації влади в одних руках.

Попри авторитарну модель керівництва М. Грушевського, період його головування треба визнати значним і безперечним позитивом. Без його сильної й незламної волі, працездатності, самопосягати і жертвності був неможливий успішний розвиток самого Товариства. Досягнення НТШ нерозривно пов'язані передусім із працею М. Грушевського, а саме ж Товариство варто розглядати як один з найвдаліших українських національних проєктів того часу.

Ігор ГИРИЧ

²⁰ В. Дорошенко писав, що М. Грушевського слід „вважати справжнім основником і навіть першим бібліотекарем бібліотеки НТШ“ (Дорошенко В. Бібліотека НТШ у Львові // Записки НТШ. Збірник Філологічної секції.— Нью Йорк; Париж, 1961.— Т. СLXXI.— С. 10).

²¹ Гирич І. Михайло Грушевський...— С. 216—218.